

Informationskompetens sett ur ett historiskt och samtida perspektiv

av Christina Brage

Christina Brage arbetar som 1:e bibliotekarie vid Linköpings Universitetsbibliotek. Hon tjänstgör dels som undervisande bibliotekarie vid Centrum för Biblioteks- och IT-pedagogik (CeBIT), dels som tema-bibliotekarie för Tema Vatten i natur och samhälle, Tema Kommunikation och Tema Mat.

Information literacy seen from a historic and current perspective

In this paper I will discuss some important milestones in the growth of the concept Information Literacy. In the early years the debate and research were concentrated on information behaviour, information seeking and information use but in the middle of the 1980s, when the Information Literacy Movement started, the perspective changed and the discussions circled more about process, lifelong learning and different literacies.

Begreppet informationskompetens har som vi alla vet en rad olika definitioner som vi måste ta ställning till i vårt yrkesverksamma liv. Men ett begrepp föds i regel inte utan en förhistoria. Delar av denna historia diskuteras här, men jag vill också göra några nedslag i samtiden. Anledningen till detta är att jag kan tycka att debatten i Sverige många gånger kretsar runt ett fåtal teoretiker medan föregångarna glöms bort, trots att de genom sina studier indirekt eller direkt har påverkat hur sedan själva begreppet kom att utformas. I de fall jag ansett att vissa definitioner eller liknande förlorat på översättning till svenska, har jag använt mig av originalspråk.

Utgångspunkten får vara American Library Association's (ALA's) klassiska och ofta citerade definition från 1989, där de viktigare

begreppen som återfinns är: informationsbehov, informationsökning och informationsanvändning. Detta skulle sammantaget kunna översättas till ett annat närstående begrepp; informationsbeteende. Det som kanske mest har bidragit till utvecklingen av dessa begrepp står nog att finna i forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskapen men också i det praktiska yrkeslivet genom utvecklingen av kurser i bibliotekskunskap eller användarundervisning. Forskningen inom området informationsvetenskap tog sin början i det tidiga 1940-talet med några få publicerade översikter, men också vid en konferens i London 1948, Royal Society Scientific Information Conference, där olika yrkesgrupper med ett intresse för information i olika kontexter möttes. Vid denna konferens kan man också säga att "moderna" studier av informationsökningsbeteende tog fart.

Forskningsområdet kom sedan att expandera under 1950-talet. En stor del av intresset då kretsade runt frågor som rörde informationsbehov och informationssökning men även informationsanvändning om än i mindre utsträckning. Dessa tre begrepp är nära sammankopplade och kan också ses som en förutsättning för det senare begreppet informationskompetens. Synen på bibliotek förändrades under 50-talet från att ha betraktats som ett relativt slutet system, till ett system där den mänskliga kommunikationen sattes i förgrun-

den, men också så att biblioteken uppfattades som en central för lagring, återvinning och användning. Man kom mer och mer att uppmärksamma användarnas informationsbehov och informationsåtervinning, och man utgick från olika yrkeskategorier, ofta akademiker. Även informationssystemets relevans utvärderades utifrån ett användarperspektiv, ofta baserat på relativt enkla kvantitativa metoder.

Under 1960-talet fortsatte intresset för studier av människors informationsbehov, informationssökning och till viss del informationsanvändning och man började vid den tidpunkten inse hur komplext detta fenomen var. Bl.a. insåg man att det fanns ett viktigt samband mellan informationssökningen och dess belastningsgrad, och man kunde konstatera att informationssökningen var beroende av hur ansträngande den upplevdes vara i relation till den förvärvade informationens värde. Framför allt ansågs informationskällornas lätt-tillgänglighet påverka informationssökningen, vilket det väl även gör idag.

I början av 1970-talet myntade Arthur Luehrmann begreppet computer literacy, vid ett föredrag som han höll på en konferens i Boston som handlade om utbildning, och som enkelt uttryckt står för förmågan att kunna använda en dator på ett bra sätt. Detta begrepp har senare kommit att ingå som en del av det bredare begreppet information literacy. I mitten av detta decennium startade en ny tradition genom försök att bygga modeller för att kunna åskådliggöra förhållandet mellan användare och informationsåtervinningssystem. Forskningen om informationssökning expanderade i och med att man började undersöka olika yrkesgrupper, och informationssökningen placerades också i högre grad än tidigare in i kontexten för arbetsuppgifter. Man studerade också så kallade vanliga medborgares informationsbehov och kunde därigenom kartlägga vilka olika typer av informations-sökningsstrategier som var brukliga. Det var

framför allt i USA som denna typ av forskning bedrevs, och man utförde där omfattande intervju- och enkätundersökningar av befolkningen.

Under 1970-talet började man sätta in informationens betydelse i ett tydligare samhällsperspektiv och man började även undersöka den praktiska tillämpningen av information. Något som bidrog till detta var säkerligen tillkomsten av de vetenskapliga databaserna som under denna tid fick en allt större spridning. Vidare konstaterades det också att nya kompetenser behövdes för att kunna få till stånd en effektiv användning av information men också för att kunna hantera de nya verktygen. Man kan säga att forskningen om informationssökning kom att befästa sin ställning på 1970-talet för att sedan utvidgas under det följande årtiondet. Kanske är det så att dessa tidiga studier i mångt och mycket lade grunden till våra dagars forskning i form av olika teori- och skolbildningar, även om dessa tidiga studier av människors informationsbehov och informationssökning fick utstå viss kritik då man ansåg att de var alldeles för ambitiösa och motsägelsefulla och av föga praktisk nytta. Många bibliotekarier var under den här perioden aktiva i arbetet med framväxten av begreppet informationskompetens, och de hade redan tidigt insikten om relationen mellan informationkompetens och livslångt lärande.

Vid slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet började man få förståelse för att ett så stort och komplext fenomen som informationssökning inte gick att analysera genom att enbart fokusera på ett informations-systems prestationsnivå. Detta mycket tack vare att den sociologiska forskningen började intressera sig för individen och dennes informationsbehov och informationsförsörjning. Intresset för den framväxande informationstekniken var mycket högt, vilket avspeglar sig i litteraturen. Man började förstå att vi stod inför en allt mer segregerad informationsvärld

med de informationsrika kontra de informationsfattiga. Likaså började man inse att datorkompetens skulle behöva inrymmas i det större begreppet informationskompetens. Det utvecklades också en användarcentrerad hållning i förhållande till systemutveckling med undersökningar av den interaktiva informationsökningens karaktär och dess grundläggande parametrar. Man försökte kartlägga och diagnosticera slutanvändarnas informationsbehov, och bl. a. uppmärksammade man dialogen mellan bibliotekarien och kunden i olika referenssituationer. Det som också är karaktäristiskt för årtiondet är övergången från kvantitativa till kvalitativa studier.

1980-talet kan i en vid mening karaktäriseras av att man försökte att stärka och öka förståelsen för informationskompetensbegreppet innebörd för att sedan under 1990-talet ytterligare utveckla och också introducera begreppet i akademiska kurser och discipliner samt förtydliga bibliotekens roll i detta sammanhang.

Under tidigt 1990-tal var en stor del av forskningen kring informationskompetens centrerad kring frågor som rörde utbildning på olika nivåer. Samtidigt skedde en teoriutveckling, och vid slutet av 1990-talet har informationskompetens kommit att bli ett etablerat forskningsfält.

Informationsbehov – några exempel

Ett tidigt försök att kartlägga forskares informationsbehov gjordes av Voigt 1961 då han försökte identifiera vilka olika vägar dessa tog för att få sina informationsbehov tillfredsställda. Han identifierade tre olika behov och tillvägagångssätten att tillfredsställa dem, som han kallade *the current approach*, *the everyday approach* och *the exhaustive approach*. *The current approach* menade Voigt handlade om att ha kontroll på vad andra forskare gjorde, *the everyday approach* innebar att forskare

ren sökte väldigt specifik information för sitt arbete och slutligen *the exhaustive approach* som innebar en kontroll av alla tillgängliga resurser för att finna "all" relevant information inom ett område.

R.S. Taylor utvecklade 1968 en teori om informationsbehov, som han delade in i fyra olika faser, *the visceral need* som är ett obestämt men omedelbart behov, *the conscious need* som är ett tydligare bevisat behov, eventuellt i form av symboler eller mentala bilder. Vidare det formaliserade behovet som kan omformuleras rent språkligt, *the formalized need*, och slutligen *the compromised need* när frågan presenteras för ett informationsåtervinningssystem. Fas ett och två kan beskrivas som ett erkännande av att ett informationsbehov föreligger, fas tre är en precisering och formulering av behovet och den sista fasen är en presentationsfas.

Ett verkligt genombrott för att kunna analysera begreppet informationsbehov görs av Brenda Dervin, när hon i mitten av 1970-talet på en konferens lägger fram ett embryo till sin s.k. *Sense-Making*-teori. En teori som hon senare utvecklar allt mer. Hon menar, förenklat uttryckt, att vår väg inte är rak och jämn utan består av ett antal intellektuella fallgropar eller gap. För att kunna fortsätta vår vandring, behöver vi fylla gapet med information som vi sedan kan omsätta till kunskap. Vidare menar hon att teorin eller modellen bör betraktas som: *a set of assumptions, a theoretic perspective, a methodological approach, a set of research methods, and a practice*.

1980 beskrev Nick Belkin en modell över hur människor söker information i problemsituationer där de upplever att deras kunskap är otillräcklig. Även han talar om fallgropar och gap precis som Dervin gör och som måste överbryggas för att individen skall kunna fortsätta med sitt liv på ett meningsfullt sätt. Belkins ASK-teori utgår från att ett informationsbehov är upptäckten av en anomali i den

egna kunskapen. ASK, står för anomalous state of knowledge, en avvikelse eller lucka i kunskapsbasen. Den här luckan kan uppstå i samband med problemlösning eller beslutsfattande, både i yrkeslivet och i vardagslivet. Den identifierade kunskapsanomalin måste sedan omformuleras till en fråga som i sin tur kan ställas till informationsåtervinningssystemet.

Men luckan i sig kan utgöra ett hinder för själva formuleringen av frågan. Man kan inte formulera det man inte vet, just för att man inte vet det. Belkin var och kanske fortfarande är en företrädare för en riktning som kallas för the cognitive viewpoint, inom vilken man intresserar sig för vad som händer när ny information integreras med redan existerande kunskap hos den informationssökande. Utgångspunkten var att man kan inte veta allt om allt utan att det finns luckor i alla människors vetande om världen.

Tom Wilson, sociolog från Storbritannien, lanserade 1981 en modell för informationsökningsbeteende där han presenterade tre olika typer av informationsbehov som han kunnat identifiera: kognitiva, känslomässiga och fysiologiska. Wilson konstaterade att ett informationsbehov kunde uppstå antingen av rent personliga skäl, på grund av individens roll i livet eller i arbetet, eller helt enkelt på grund av den omgivning som individen levde eller jobbade i. Vidare såg Wilson att det fanns olika barriärer för att en lyckad informationsökning skulle komma till stånd och dessa hinder hade sitt upphov i samma faktorer som låg till grund för själva informationsbehovet. Han menade att de kunde antingen vara personliga, rollrelaterade eller bero på omgivningen. Modellen utvecklade han senare genom att han 1989 inkorporerade sin lärjunge David Ellis' modell - en modell som baserar sig på en studie om hur forskare inom samhällsvetenskaperna söker information. Användarperspektivet på informationsökning stod i fokus för honom och genom analyser av intervjuer och

enkäter och dokumenterade databassökningar kunde han se sex mönster i informationsökningen: 1. starting 2. chaining 3. browsing 4. differentiating 5. monitoring 6. extracting. Genom denna modell skapade Ellis en användbar begreppsstruktur för att kunna kartlägga en informationsökning. Ellis påpekar dock att modellen inte anger någon hierarki eller gång för problemlösning, men tillsammans utgör delarna en helhet. Hur den enskilda sökningen sedan ser ut är beroende av faktorer som tid, kontext och individuella sökstrategier vid det speciella söktillfället. 1993 efter fortsatta studier av bl a fysiker och kemister, lägger Ellis till ytterligare två nivåer: verifying och ending. Även om Ellis' modell är sprungen ur 80-talet är den fortfarande användbar och kan lätt översättas till våra nya elektroniska miljöer.

Informationssökning – några exempel

I Sverige presenterar Lars Höglund och Olle Persson redan i slutet av 1970-talet en informationsökningsmodell. De menar att informationsanvändning är den aktivitet en individ vidtar för att söka, identifiera, anskaffa och bearbeta budskap i syfte att reducera osäkerhet i en problemsituation. En definition som i mångt och mycket påminner om våra dagars definition av informationskompetens.

Genom sin välkända Information Search Process (ISP)-modell för informationsökning, ville Carol Kuhlthau komma bort från synen på informationsökning som en färdighet eller teknik och ersätta den med en processororienterad syn. Hon menade att informationsökningen utgick från ett tillstånd av osäkerhet som kan präglade sökningen, men efter hand har man förhoppningsvis efter inhämtande av ny information nått fram till en bättre förståelse och större säkerhet. Informationsökningsprocessen delar hon in i sex faser: inledning, ämnesval, utforskande, formulering, samling av information samt presenta-

tion av resultat. Centralt under denna process återfinns individens känslor, tankar och handlingar.

Gary Marchionini behandlar i sin bok från 1995 *Information Seeking in Electronic Environments* informations sökningsstrategier främst i elektroniska miljöer. I denna bok presenterar han olika analytiska och browsingstrategier tillämpliga för elektroniska miljöer.

Lars Seldén undersökte i sin avhandling "Kapital och karriär" från 1999 informations sökningens utveckling hos forskare i företags ekonomi, med syfte att studera informations sökning i forskningens vardagspraktik. Han undersökte om det skilde sig åt hur seniorer respektive juniorer sökte information men också varför formella informationsresurser inte utnyttjades fullt ut.

Informationskompetens – några tidiga definitioner

Vi kan via litteraturen inhämta att den som myntade begreppet Information Literacy är Paul Zurkowski i USA, som 1974 uppmanade US Government att se till att informationskompetens blev ett nationellt mål för det kommande decenniet. Zurkowskis definition av begreppet var: *the ability to use information tools and primary resources for on the job problem solving*. Vi kan då konstatera att hans definition av informationskompetens var arbetsrelaterad och bestod av nödvändigheten av att kunna behärska verktyg för informationsåtervinning. Men hans uppmaning hade också en annan sida, nämligen att slå ett slag för det ökande utbudet av elektroniska informationsprodukter. Detta gjorde han i egenskap av ordförande för Information Industry Association, vars medlemmar hade dessa produkter att erbjuda. Zurkowski lär ha myntat begreppet, men tankarna hade fötts mycket tidigare. I Australien t. ex., finner vi en man vid namn Ernest Roe, som redan i mitten av 1960-talet talade i termer som väl skulle kunna översättas

till informationskompetens.

1976 presenterar Lee Burchinall sitt recept på informationskompetens i en artikel som heter "The Communications Revolution: America's Third Century Challenge", publicerad i antologin "The Future of Organising Knowledge" och menar att för att vara just detta, behövs en ny uppsättning av färdigheter. Dessa inkluderar hur man ska lokalisera och använda information för problemlösning och beslutsfattande på ett effektivt och rationellt sätt.

M.R. Owens, bibliotekarie tillika kongressledamot, sätter 1976 in begreppet i en bredare kontext och menar att informationskompetens behövs för att garantera överlevnaden av demokratiska institutioner. Han ansåg att väljare med tillgång till information kunde ta mer kloka beslut och därmed fullfölja sin medborgerliga plikt.

Samma år, 1976, kritiserar Cees Hame-link media för att vara allt för styrt av politiska och ekonomiska intressen och ansåg att informationskompetens i detta sammanhang kunde vara förmågan att kunna skaffa sig ett oberoende perspektiv eller syn på nyheter. Framsynt skulle jag vilja säga, då vi idag och till viss del kan koppla ihop Information Literacy-begreppet med Media Literacy.

Sammanlutningen US Information Industries Association gör ett försök 1979 att ge en definition av begreppet. De menar att en informationskompetent person vet vilka tekniker och färdigheter som behövs för att använda olika informationsverktyg för att nå fram till lösningar på ett problem. Men även de inser att det finns en lucka: *...the gap which... divides the information sophisticate who knows how and when to use the technology and does so easily and efficiently from the information naive who cannot use the technologies and hence has limited access to knowledge resources*.

Utvecklingen av informationskompetens i utbildningssammanhang fick ett genombrott i

rapporten *A Nation at Risk* som kom ut 1983. I denna kunde man läsa att "Five New Basics" (English, Mathematics, Science, Social Studies, and Computer Science) var mycket betydelsefulla för att få till stånd en informationskompetent student och man menade att:

...all high school graduates should understand the computer as an information, computation and communication device; [be able to] use the computer in the study of the other Basics and for personal and work-related purposes; and understand the world of computers, electronics, and related technologies.

Problemet med denna rapport var man diskuterade aktuella problem inom den amerikanska utbildningssektorn men glömde helt bort biblioteken. Denna rapport följdes av *Educating Students to Think: The Role of the School Library Media Program* med utgivningsår 1986. Av titeln förstår vi att man tagit till sig av kritiken och låtit biblioteken ingå.

Taylor gör 1986 ett försök att klargöra begreppet informationskompetens med utgångspunkt i att det är ett mångfacetterat begrepp och skriver:

True information literacy is made up of the effective combination of a number of knowledges and skills ... the kinds of knowledge and capabilities that any educated person will need to operate effectively in an information-rich technological society. Han talar vidare om vikten av att kunna känna till informationens mångfald, och att det är en del av vad vi förstår med informationskompetens, men också att det är en del i den process som en individ måste genomgå för att veta när och var man behöver använda sin kompetens.

Forest Horton ger i artikeln "Information Literacy vs Computer Literacy" 1983 sin definition av begreppet, och han menar att det handlar om:

...raising the level of awareness of individuals and enterprises to the knowledge explosion

and how machine-aided handling systems can help to identify, access, and obtain data, documents and literature needed for problem solving and decision-making.

Han ser dessutom informationskompetens som ett bredare begrepp än datorkompetens.

Begreppet informationskompetens lanserades på allvar 1989 i ALA's "Presidential Committee on Information Literacy: Final Report". Rapportens beskrivning av en informationskompetent person har blivit smått klassisk. Den citeras ofta och utgör fortfarande grunden för många andra definitioner. Men denna definition har även fått utstå skarp kritik. Bl. a. har man menat att definitionen är alldeles för bibliotekscentrerad och att den står för en utvidgning av det äldre begreppet bibliografisk instruktion och inte tillför så mycket. I korthet går rapporten ut på att studenter måste vara kompetenta inom sex betydelsefulla områden:

Recognising a need for information; Identifying what information would address a particular problem; Finding the needed information; Evaluating the information found; Organising the information; Using the information effectively

Informationskompetens – några senare definitioner

Hannelore Rader (1990, 1991) ger i sin definition en mycket bredare bild av begreppet än andra tidigare har gjort. Hon utgår ifrån att informationskompetens är en förutsättning för att kunna överleva i framtiden, och att detta kan karaktäriseras av förmågan att inhämta och använda information som är tillämplig i varje situation, inom eller utanför biblioteket, lokalt eller globalt. Hon talar om den informationskompetente medborgaren, och hennes definition utgår ifrån ett antal generella kompetenser, och ser ut som följande:

survive and be successful in an information/

technology environment; lead productive, healthy and satisfying lives in a democratic society; deal effectively with rapidly changing environments; ensure a better future for the next generation; find appropriate information for personal and professional problem solving; have writing and computer proficiencies.

Christina Doyle sammanställde 1992 en lista med tio attribut för informationskompetens, vilken har kommit att kallas "the expanded definition", dvs. en utvidgning av ALA's berömda beskrivning från 1989. Doyle fick även i uppdrag av ALA att utveckla "outcome measures", dvs. mätmetoder, för informationskompetens inom den högre utbildningen. Hon publicerade 1994 skriften "Information Literacy in an Information Society", där hon kartlade begreppets utveckling och dess betydelse för samhället men framförallt för skolan. Hon sätter också in informationskompetens i ett vidare ekonomiskt och politiskt sammanhang. Om man är informationskompetent, så är man enligt Doyle medveten om att korrekt och fullständig information är en förutsättning för att kunna fatta riktiga beslut. Detta innebär att man uppmärksammat och insett behovet av ny information. Utifrån detta formuleras frågor och sökformuleringar, för att sedan identifiera lämpliga informationskällor, där alla typer av källor används. Sedan utvärderas informationen och organiseras för praktisk användning. Den nya informationen integreras i individens redan befintliga kunskap och används i kritiskt tänkande och vid problemlösning.

1994 introducerar Colorado Media Association en beskrivning på en informationskompetent person:

Information literacies students are competent, independent learners. They know their information needs and actively engage in the world of ideas. They display confidence in their ability to solve problems and know what is relevant in-

formation. They manage technology tools to access and communicate it. They operate comfortably where there are multiple answers, as well as those with no answers. They hold high standards for their work and create quality products. Information literate students are flexible, can adapt to change and are able to function independently and in groups.

I den här definitionen kan man skönja att nya inslag börja dyka upp, nämligen ett process- och strategitänkande, och att begreppet inrymmer många kompetenser (literacies).

Christine Bruce gör ett försök 1994 att beskriva vad som kännetecknar en informationskompetent person och ger bl a följande karaktäristika. Först och främst menar hon att man är oberoende och självgående i sitt lärande, vet hur man utnyttjar olika informationssystem, har en god kännedom om informationsvärlden, har en utvecklad informationsstil och ett kritiskt förhållningssätt till den information man fått fram. 1996 lade hon fram sin avhandling "The Seven Faces of Information Literacy", där hon gick i polemik mot den rådande uppfattningen av informationskompetens. I kontrast till den färdighetsbaserade uppfattningen av informationskompetens, satte Bruce i stället informationsanvändarens uppfattning av fenomenet i fokus. Dessa upplevelser av informationskompetens, som användarna har, placerade hon in i sju olika kategorier:

1. *The information technology conception*
2. *The information sources conception*
3. *The information conception*
4. *The information control conception*
5. *The knowledge construction conception*
6. *The knowledge extension conception*
7. *The wisdom conception*

Detta innebar att hon försökte sätta in begreppet i ett större sammanhang. Vidare ansåg hon att informationskompetens inte går att mäta eller definiera, utan endast kan beskrivas i ter-

mer av föreställningar och upplevelser. Bruce har även konstaterat att informationskompetensbegreppet diskuteras mycket inom utbildningssektorn, men kanske inte lika mycket ute i arbetslivet, där man mer fokuserat på behovet av dator- och IT-kompetens.

I Canada diskuterades begreppet informationskompetens vid Ministry of Education 1995, och man kom fram till att begreppet bestod av: traditional literacy, numerical literacy samt media literacy. Tillsammans utgjorde dessa stommen i det överordnade begreppet informationskompetens, och detta ansågs vara nyckeln till livslångt lärande. Ett lärande som gick ut på att ha färdigheter för att kunna ställa intelligenta frågor, finna mening, utveckla idéer, analysera, syntetisera, utvärdera, kommunicera, lösa problem, fatta beslut, ha förståelse för informationens ursprung, samt att kunna använda teknik på ett effektivt och lagligt sätt.

Informationskompetens kan också beskrivas på följande sätt enligt två författare, Jeremy Shapiro och Shelly Hughes, i en artikel från 1996, ”Information Literacy as a Liberal Art”:

Tool literacy - understanding and using IT tools, including hardware, software and multimedia

Resource literacy - understanding the forms and access methods of information resource, especially networked resources

Social-structural literacy - understanding the social situation and production of information

Research literacy - use of IT tools for research and scholarship

Publishing literacy - ability to communicate and publish information

Emerging technology literacy - ability to understand innovations in IT, and to make intelligent decisions about new technologies

Critical literacy - ability to evaluate critically the benefits and costs of information technologies

Deras slutknorr blir att informationskompetens:

...should in fact be conceived more broadly as a new liberal art that extends from knowing how to use computers and access information to critical reflection on the nature of information itself, its technical infrastructure, and its social, cultural and even philosophical content and impact...

dvs. ett mycket brett begrepp innehållande en rad olika kompetenser.

Iannuzzi skriver i en artikel från 1998 att informationskompetens uppstår: *at the intersection of teaching, thinking and learning, within the broader environment of technology* och sätter därmed in begreppet i ett vidare och tydligare sammanhang, kopplat till lärande.

Sheila Webber och Bill Johnston kritiserar tidigare forskning för att förenkla informationskompetensbegreppet till ett antal mät- och observerbara tekniker och förmågor som sedan studenters och andra gruppers vetande kan utvärderas mot. Deras definition av begreppet från 1999 är att informationskompetens som så många andra definitioner består av förmågan att identifiera och utvärdera information men också att: *learn to read information within its cultural and social context*. Ett mycket väsentligt tillägg, vilket också tyder på att begreppet måste betraktas utifrån ett holistiskt perspektiv.

Albert Boekhorst skriver i en artikel från 2003 att man kan identifiera begreppet informationskompetens utifrån tre olika koncept: the ICT concept, förmågan att kunna använda informations- och kommunikationsteknologi, the Information (Re)Sources concept, vilket innebär kompetensen att finna och kunna använda information, antingen på egen hand eller via en intermediär, och slutligen the Information Process concept, vilket avser processen med att först inse att det finns ett informationsbehov för att sedan finna, ut-

värdera och använda information för att utveckla den egna kunskapen. I denna precisering av informationskompetens samsas färdighetsförmågor med förmåga till förståelse.

Informationskompetens och bibliotek – några exempel

Robert Taylor skrev en artikel 1979, som handlade om vikten av informationskompetensbegreppet och hur detta skulle påverka bibliotekarieryrket. Han gav också en preliminär definition av begreppet och menade :

...that solutions to many (not all) problems can be aided by the acquisition of appropriate facts and information; that knowledge of the variety of information resources available (who and where) is a requisite of this literacy; that the informing process, which is continual, is as important as the spot information process, which is occasional; and that there are strategies (when and how) of information acquisition.

Taylor, liksom många av sina föregångare, utgick ifrån ett problemlösningsspektiv, och han talar om kunskap, användning och strategier för hur man förvärvar information.

En milstolpe i att anamma informationskompetens finns att finna i USA, vid Universitetet i Colorado, där bibliotekspersonalen vid Auraria Library 1985 insåg värdet däri. Från måldokument går att läsa, troligen för första gången i bibliotekssammanhang, att vad som behövs är:

...an integrated set of information literacy skills that included understanding and evaluating information, and the acquisition of positive attitudes; connected information literacy to user education; suggested in the definition that the search for information is not confined to library materials

I forskningsöversikten "Information Skills for an Information Society" från 1987 vill Carol Kuhlthau införliva begreppen 'library literacy'

och 'computer literacy' i det bredare begreppet 'information literacy'. Anledningen till att hon gjorde detta var, att det i den tidigare forskningen funnits en debatt runt begreppen bibliotekskompetens och datorkompetens, t ex Lubans, som 1980 diskuterar bibliotekskompetens som: the learning of the basic skills of finding information. Beträffande datorkompetens kan Hunters definition från 1983 få stå som exempel: *whatever a person needs to be able to do with computers and know about computers in order to function in an information-based society.*

H.W. Tuckett föreslår 1989 i artikeln "Computer Literacy, Information Literacy and the Role of the Instruction Librarian", som ingår i antologin "Coping with Information Illiteracy: Bibliographic Instruction for the Information Age", att informationskompetens kan ses som en hierarkisk uppsättning av färdigheter på tre nivåer:

simple information skills: using a single information tool, e.g. a library catalogue

compound information skills: combining simple information skills/tools, e.g. preparing a bibliography by searching several databases

complex/integrated information skills: making use of a variety of information networks, evaluating and repackaging information

Vidare diskuterar Tuckett begreppet datorkompetens och menar att detta består av tre komponenter; för det första en förståelse för vad datorer kan göra, och för det andra vilka färdigheter som behövs för att kunna använda dem som effektiva verktyg. Men han lägger till en tredje komponent, som är minst lika viktig, nämligen att det behövs självtillit i användandet och att man inte är beroende av andra. Dessutom menar han att datorkompetens även behövs för att bli informationskompetent och argumenterar för att man kan se dessa begrepp separat men att de är tätt ihopkopplade.

Reichel gav sig 1991 in i debatten om informationskompetens kopplat till biblioteksverksamhet och konstaterar att: *Striving for an information-literate population is a basic goal of librarianship* och menar vidare att arbetet med att få till stånd informationskompetens vilar på rika traditioner inom biblioteksfältet.

BIBSAM-utredningen "Studenternas bibliotek" från 1996 var det första svenska officiella dokument som innehöll begreppet informationskompetens. Utredningens författare Jan Hagerlid krävde att informationskompetens borde vara ett mål för högskolans utbildning och att det också borde skrivas in i alla högskolors måldokument.

Göran Gellerstam skrev i rapporten "Kvalitetsutveckling och kvalitetsmodeller för högskolans bibliotek" från 2002 att informationskompetens bör ses som en vidgning av begreppet informationsökning, och att det innebär ett nytt uppdrag för högskolebiblioteken. Han efterlyste samarbete mellan utbildningsansvariga och bibliotekarier, och det gör jag också.

Informationskompetens och lärande – några exempel

I slutet av 1980-talet påträffar vi Patricia Breivik, en av ledarna för The Information Literacy Movement. Hon pläderar i sina texter för integrering av informationskompetens i det livslånga lärandet och utvecklandet av det kritiska tänkandet. Hennes definition av begreppet är att det handlar om:

...to understand processes for acquiring information, to evaluate the effectiveness of various information channels, to master basic skills in acquiring and storing information as well as various word processing and spreadsheet skills, to become articulate, responsible citizens in considering public policy issues relating to information - e.g. copyright, privacy, privatization of government information, and issues yet to emerge.

Vidare menade Breivik att vi måste: *move beyond programs of bibliographic instruction to information literacy.*

Ford (1995) menar att informationskompetenta personer är de som lärt sig lära, därför att de vet hur kunskap är organiserad, hur man hittar information och hur man använder sig av den här informationen så att andra kan dra nytta av och lära av dem. I en artikel från 1991 diskuterar han hur viktigt det är med informationskompetens, framför allt i tvärvetenskapliga miljöer, och menar att bibliotekarier kan hjälpa till med att utveckla ramar för hur information ska kunna förstås i sådana sammanhang.

1996 presenterade Agneta Lantz vid Nordiska Vetenskapliga Biblioteksförningars Förbunds (NVBFs) konferens i Linköping sin syn på informationskompetens. Hon menade att detta bör ses som ett mål för den högre utbildningen och för det livslånga lärandet. I sin avhandling som kom 1999 tittade hon på olika småföretagares informationsbarriärer, ett område som har mycket mer att utforska.

Louise Limbergs avhandling "Att söka information för att lära" kom 1998. Där undersökte hon sambandet mellan informationsökning och lärande. Hon fann att det var svårt att tillämpa generella modeller för informationsökning när varje individ hade sin egen informationsstil.

Marcum diskuterar i sin artikel från 2002 idéerna bakom begreppet informationskompetens och talar om att det är det lyckosamma lärandet i sig som leder fram till kunskap, inte information som återvinns ur ett system. Vidare konstaterar han: *knowledge is not certainty but is a set of beliefs about causal relationships between phenomena.* Han menar vidare att större fokus måste läggas på mentala och kulturella processer som ingår i den aktivitet som informationskompetensbegreppet står för.

Informationskompetens som process – några exempel

Carol Kuhlthau lanserade redan 1988 en teori där hon kopplar informationsbeteendet till människors inlärningsprocess och beskriver de olika kognitiva stadier som en individ måste genomgå för att få ett bättre grepp om lösningen av sina problem. Så småningom koncentrerade hon sin forskning på informationssökning som process och de känslor den framkallar hos användaren. I sin bok "Seeking Meaning" från 1993 kritiserar hon den tidigare forskningen inom B & I för att för mycket fokusera på det hon kallar det bibliografiska paradigmet. Samla, ordna och klassificera har alltför länge präglat både biblioteksarbetet och forskningen. Informationsåtervinning har alltså framstått som viktigare än att förstå användarnas informationsbehov och önsningar.

En person vid namn Erik Plotnick publicerade 1999 en skrift som handlade om informationskompetens och betonade att:

Information literacy is a process, and information literacy skills must be taught as part of the overall process.

Information literacy skills must be integrated with curriculum and reinforced inside and outside of school to be successful.

Information literacy skills are vital for future success.

Av denna korta sammanställning kan man utläsa att informationskompetens måste betraktas som ett mycket brett och dynamiskt begrepp som ständigt är satt i omvandling genom sitt samspel med samtiden. Att då försöka få till stånd en enda gällande definition synes oviktigt och kanske inte ens möjligt. Det viktiga är kanske att debatten runt begreppet får fortleva och inte stagnera, men framför allt behöver kraft och resurser läggas på själva sättet som vi bedriver vår undervisning på. I detta sammanhang kan man numer skönja en

viss samstämmighet hos forskarna, därför att senare forskningsresultat efterlyser ett tydligare fokus på analys, kritiskt tänkande, värdering och användning av informationen hellre än på procedurer för att söka och finna källor i undervisningen i informationskompetens. Mycket av forskningen inom området har tidigare kretsat runt informationsbehov och informationssökning, men kanske inte så mycket på informationsanvändning som var ett av de tre benen i ALA's definition. Dessutom borde individens kontinuerliga informationsbeteende betonas som enligt Ginman (1995) handlar om människors förmåga att göra sin värld meningsfull och om strategier för denna strukturering. Men här finns ännu mycket att göra.

Vad som är slående i de flesta artiklar är att man får veta vad det innebär att vara informationskompetent, men inte vägen dit. Förvisso finns det ett otal "standards" och handböcker i ämnet, men dessa är till sin karaktär ofta alldeles för normativa och utan något verkligt djup.

En sista reflektion är att begreppet i sin början var mycket inriktat på problemlösning och beslutsfattande i arbetslivet för att sedan övertas av utbildningsinstitutioner och bibliotek där begreppet utvidgades med tydliga mål som informationskompetenta studenter för arbetslivet. Men det som saknas nu är en diskussion om hur det verkligen förhåller sig med informationskompetensen i arbetslivet.

I detta arbete har jag använt mig av följande personers tankar i kombination med mina egna.

Referenser:

American Library Association (ALA) (1989), *Presidential Committee on Information Literacy: Final Report*, (ED 315074), Washington: ALA, [<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm>]

- Belkin, N.J. (1980), Anomalous States of Knowledge as a Basis for Information Retrieval, *Journal of Documentation*, 34:1, pp 55-85
- Belkin, N.J. (1990), The Cognitive Viewpoint in Information Science, *Journal of Information Science*, 16, pp 11-15
- Boekhorst, A. K. (2003), Information Literacy in The Netherlands. On becoming Information Literate in The Netherlands. In: C. Basisli (ed.), *Information Literacy in Europe: A First Insight into the State of the Art of Information Literacy in the European Union*, pp 187-205 Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche
- Breivik, P.C. & E.G. Gee (1989), *Information Literacy: A Revolution in the Library*, New York: Macmillan
- Bruce, C. (1994), Portrait of an Information Literate Person, *HERDSA News*, 16:3, pp 9-11
- Bruce, C. (1997), *Seven Faces of Information Literacy in Higher Education*, [http://sky.fit.qut.edu.au/%67Ebruce/inflit/faces/faces1.php], Acc: 2005-09-12
- Burchinall, L.G. (1976), The Communications Revolution: America's Third Century Challenge, In: *The Future of Organising Knowledge*, College Station, TX: Texas A&M University Library
- Colorado Media Association, (1994), *Model Information Literacy Guidelines*, Colorado Department of Education. State Library and Adult Education Office
- Dervin, B. (1976), The Everyday Information Needs of the Average Citizen: A Taxonomy for Analysis, In: M. Kochen & J. Donohue (eds.), *Information for the Community*, pp 19-51, Chicago: ALA
- Dervin, B. (1983), An Overview of Sense-Making Research: Concepts, Methods and Results to Date, *International Communications Association Annual Meeting, Proceedings*, Dallas, Texas
- Doyle, C.S. (1992), *Outcome Measures for Information Literacy, Final Report to the National Forum on Information Literacy*, (ED 351033), Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse
- Doyle, C.S. (1994), *Information Literacy in an Information Society: A Concept for the Information Age*, (ED 372763), Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse
- Ellis, D. (1989), A Behavioural Approach to Information Retrieval Design, *Journal of Documentation*, 46, pp 318-338
- Ellis, D. (1993), A Comparison of the Information Seeking Patterns of Researchers in the Physical and Social Sciences, *Journal of Documentation*, 49:4, pp 356-359
- Ford, B.J. (1995), Information Literacy as a Barrier, *IFLA Journal*, 21:2, pp 99-101
- Gellerstam, G. (2001), *Den första uppgiften. Högskolebiblioteket som utbildningsinstitution och lärande miljö*, [http://www.kb.se/BIBSAM/utredn/gellerstam.pdf]
- Ginman, M. (1995), Paradigmer och trender inom biblioteks- och informationsvetenskap. I: L. Höglund (red.) *Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen. Aktuell forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap*, Borås: Valfrid
- Hagerlid, J. (1996), *Studenternas bibliotek: En analys av högskolebibliotekens utveckling*. Slutrapport, [http://www.kb.se/BIBSAM/utredn/sbfulltxt.html]
- Hamelink, C. (1976), An Alternative to News, *Journal of Communication*, 26:autumn, p122
- Horton, F.W. (1983), Information Literacy vs. Computer Literacy, *Bulletin of the American Society for Information Science*, 9:4, pp 14-16
- Hunter, B. (1983), *My Students Use Computers: Learning Activities for Computer Literacy*, Reston: Reston Publishing
- Höglund, L., Klasén, L., Persson O. & P. Sabsay, (1978) Att lära för skolan eller för livet. En studie av informationssökning och biblioteksanvändning i högre utbildning, *Inforsk Papers on Communication Studies* no 3
- Iannuzzi, P. (1998), Faculty Development and Information Literacy: Establishing Campus Partnerships, *Reference Services Review*, 26, pp 101
- Information Literacy and Equitable Access (ILEA)*(1995), Draft Document, Ontario: Ministry of Education and Training
- Johnston, B. & S. Webber (1999), Information Literacy as an Academic Discipline, (paper), 3rd *British-Nordic Conference on Library and Information Studies, April 1999*, Borås

- Johnston, B. & S. Webber, (2003), Information Literacy in Higher Education: A Review and Case Study, *Studies in Higher Education*, 28:3, pp 335-352
- Kuhlthau, C.C. (1987), *Information Skills for an Information Society: A Review of Research*, (ED 327216), Syracuse, NY: ERIC
- Kuhlthau, C.C. (1988), Developing a Model for the Library Search Process: Cognitive and Affective Aspects, *Reference Quarterly*, 28, pp 235-236
- Kuhlthau, C.C. (1993), *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services*, Norwood: Ablex
- Lantz, A. (1996), Informationskompetens – ett centralt utbildningsmål för den högre utbildningen, *Informationskompetens och användarutbildning*. Proceedings från Nordiska Vetenskapliga Biblioteksforeningars Förbunds Konferens, Linköping, Sverige, 19-20 november 1996, Nr 2 [<http://www.ep.liu.se/ea/cis/1997/010/>]
- Limberg, L. (1998), *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationsökning och lärande*. Borås: Valfrid
- Lubans, J. (1980), Library Literacy: Let George Do It, *Research Quarterly*, 20, pp 121-123
- Luehrmann, A. (1972/1980), Computer Literacy-- What Should It Be? In: R. Taylor, (ed.), *The Computer in School: Tutor, Tool, Tuttee*, pp 129-135, New York: Teachers College Press University
- Mancall, J.C., Aaron, S.L. & S.A. Walker, (1986), Educating Students to Think: The Role of the School Media Program, *School Library Media Quarterly*, 15:1, pp 18-27
- Marcella, R. & G. Baxter (1999), A National Survey of the Citizenship Information Needs of the General Public, *ASLIB Proceedings*, 51, pp 115-121
- Marchionini, G. (1995), *Information Seeking in Electronic Environments*, Cambridge: CUP
- Marcum, J.W (2002), Rethinking Information Literacy, *Library Quarterly*, 72:1, pp 1-26
- National Commission on Excellence in Education (1983), *A Nation at Risk*, (ED 248319) Washington, DC: US Department of Education, [<http://www.ed.gov/pubs/NatAtRisk/risk.html>]
- Owens, M.R. (1976), State, Government and Libraries, *Library Journal*, 101:1, pp 27
- Rader, H. (1990, 1991), Information Literacy: A Revolution in the Library, *Research Quarterly*, 31: fall, pp 25-29
- Reichel, M. (1991), Library Literacy, *Research Quarterly*, 31:1, pp 25
- Seldén, L. (1999), *Kapital och karriär: Informationsökning i forskningens vardagspraktik*, Borås: Valfrid
- Shapiro, J.J. & S.K. Hughes, (1996), Information Literacy as a Liberal Art: Enlightenment Proposals for a New Curriculum, *Educom Review*, 31:2 [<http://www.educause.edu/pub/et/review/reviewarticles/31231/html>]
- Taylor, R.S. (1968), Question-Negation and Information Seeking in Libraries, College and Research Libraries, 29, pp 178-194
- Taylor, R.S. (1979), Reminiscing about the Future, *Library Journal*, 104, pp 1871-1875
- Taylor, R.S. (1986), *Value-Added Processes in Information System*, Norwood, NJ: Ablex
- Tuckett, H.W. (1989), Computer Literacy, Information Literacy and the Role of the Instruction Librarian, In: G.E. Mensching & T.B. Mensching, *Coping with Information Literacy: Bibliographic Instruction for the Information Age*, pp 21-31, Ann Arbor, MI: Pieran Press
- Warner, E.S. et al (1973), *Information Needs of Urban Residents*, Washington, DC: U.S. Department of Health, Education and Welfare, Office of Education, Bureau of Libraries and Learning Resources
- Webber, S. (2003), *An International Information Literacy Certificate: Opportunity or Dead-End?* Paper presented at the IFLA conference, Berlin, August 2003, [<http://dis.shef.ac.uk/literacy/webber-ifla2003.pdf>]
- US Information Industries Association, (1979)
- Wilson, T.D. (1981), On User Studies and Information Needs, *Journal of Documentation*, 37:1, pp 3-15
- Voight, M. (1961), Scientists Approaches to Information, *ACRL Monograph Number 24*, Chicago: ALA